

دانشکده جغرافیا

گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد در رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری

عنوان

تحلیل عدالت فضایی و توسعه شهری در ارائه خدمات شهری در مناطق شهرداری تبریز

استاد راهنما

دکتر شهریور روستایی

استاد مشاور

دکتر میرستار صدرموسوی

دانشجو

الی ناز بابایی

تابستان ۱۳۹۲

نام: الی ناز

نام خانوادگی: بابایی

عنوان پایان نامه: تحلیل عدالت فضایی و توسعه شهری در ارائه خدمات شهری در مناطق شهرداری تبریز

استاد راهنما: دکتر شهرپور روستایی

استاد مشاور: دکتر میرستار صدر موسوی

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد

دانشگاه: تبریز

رشته تحصیلی: جغرافیا و برنامه ریزی شهری

دانشکده: جغرافیا

تاریخ فارغ التحصیلی: ۱۳۹۲/۶/۱۶

تعداد صفحه:

کلید - واژه: عدالت فضایی، خدمات شهری، تاپسیس فازی، تبریز

چکیده:

عدالت نوعی سلوک مساوی با افراد است. عدالت فضایی یا محیطی در چارچوبهای علوم اجتماعی به صورت گسترده ای بر شرایط فقرا تمرکز کرده است. هدف آن تقاضای مداخلاتی است که موجب رفتار منصفانه به نفع فقرا باشد. مفهوم اخیر طبق ایده ای که از عدالت اجتماعی گرفته شده است به این معناست که باید با ساکنین در هر جایی که زندگی می کنند، به طور برابر رفتار شود. خدمات عمومی شهر به مثابه مهمترین ابزار بخش عمومی در برقراری عدالت فضایی است. این خدمات به طور کلی به عنوان فعالیتهای اقتصادی که منفعت عمومی دارند و در ابتکار عمل نهادهای عمومی هستند، تعریف میشود. شهرها بستر تحقق برنامه ریزی عدالت فضایی است. در چارچوب نظری تحقیق از نظریات اندیشمندانی همچون جان راولز، آمارتیا سن، رابرت نوزیک، دیوید هاروی و حسین شکویی استفاده شده است. کلانشهر تبریز همچون اغلب شهرهای بزرگ کشور بستر نابرابری فضایی مناطق از بهره مندی از خدمات عمومی شهری است. ازینرو در این تحقیق مناطق شهرداری تبریز از منظر خدمات عمومی مورد بررسی قرار گرفت. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی است. در این راستا پس از تعیین شاخص های (۱- تجاری - خدماتی ۲- اداری - انتظامی ۳- آموزش و تحقیقات فناوری ۴- آموزشی ۵- بهداشتی-درمانی ۶- پارک ۷- تاسیسات شهری ۸- ایستگاههای آتش نشانی ۹- تجهیزات شهری ۱۰- تفریحی-گردشگری ۱۱- فرهنگی-هنری ۱۲- مذهبی ۱۳- مسکونی ۱۴- شبکه معابر ۱۵- ورزشی) و مقایسهی سرانهی آنها با سرانه معیار و تعیین کمبودها برای هر شاخص، با استفاده از مدل تاپسیس فازی، مناطق شهرداری تبریز سطح بندی شد و الویت های برنامه ریزی برای هر منطقه با توجه هر شاخص ارایه شد. با استفاده از خروجی مدل فوق، سطح شهر تبریز به چهار سطح کاملا برخوردار، برخوردار، نیمه برخوردار و عدم برخوردار از پراکنش مناسب فضایی خدمات شهری تقسیم شده است. نتایج تحقیق حاکی از آن است که منطقه دو، کاملا برخوردار، مناطق ۸، ۵، ۶ برخوردار، مناطق ۳، ۱ و ۷ نیمه برخوردار و مناطق ۴ و ۱۰ عدم برخوردار هستند.

فهرست مطالب

شماره صفحه

عنوان

فصل اول کلیات تحقیق

۲	۱-۱- مقدمه
۳	۲-۱- طرح مساله
۵	۳-۱- سوالات تحقیق
۵	۴-۱- اهداف تحقیق
۶	۵-۱- فرضیات تحقیق
۶	۶-۱- پیشینه تحقیق
۷	۷-۱- قلمرو تحقیق
۷	۱-۷-۱- قلمرو موضوعی
۸	۲-۷-۱- قلمرو مکانی
۸	۳-۷-۱- قلمرو زمانی
۸	۸-۱- تعریف مفهومی متغیرهای تحقیق
۸	۱-۸-۱- خدمات شهری
۹	۲-۸-۱- عدالت فضایی
۹	۹-۱- تعریف عملیاتی متغیرهای تحقیق
۹	۱-۹-۱- خدمات شهری و ترکیب کاربریها
۱۰	۲-۹-۱- سرانه خدمات شهری
۱۳	۱۰-۱- عدالت فضایی
۱۳	۱-۱۰-۱- دسترسی و مجاورت فضایی با خدمات شهری
۱۳	۲-۱۰-۱- مکان یابی خدمات شهری
۱۳	۳-۱۰-۱- شعاع فضایی خدمات شهری
۱۴	۴-۱۰-۱- آستانه بهینه جمعیت برای خدمات شهری
۱۴	۱۱-۱- محدودیت های تحقیق

فصل دوم: چارچوب نظری و ادبیات تحقیق

۱۶	۱-۲- مقدمه
۱۷	۲-۲- پردازش مفهومی عدالت
۱۹	۳-۲- عدالت اجتماعی
۲۲	۴-۲- نظریه پردازی عدالت
۲۲	۱-۴-۲- جان راولز
۲۳	۲-۴-۲- رابرت نوزیک
۲۵	۳-۴-۲- آمارتیا سن

۲۹.....	۲-۴-۴- دیوید هاروی
۳۳.....	۲-۴-۵- حسین شکویی
۳۳.....	۲-۵- تبیین فضا:
۳۴.....	۲-۶- عدالت فضایی یا محیطی:
۳۷.....	۲-۷- خدمات شهری
۳۸.....	۲-۷-۱- خدمات شهری و عدالت توزیعی
۴۱.....	۲-۷-۲- عدالت فضایی به مثابه کالایی عمومی در سرمایه گذاری
۴۳.....	۲-۸- بی عدالتی فضایی، رانت اطلاعاتی و طرحهای توسعه شهری:
۴۴.....	۲-۸-۱- رانت اطلاعاتی
۴۵.....	۲-۸-۲- رانت فضایی
۴۵.....	۲-۹- نظریه فقر قابلیت‌سن و عدالت فضایی؛ تناقض متنی یا تفاهم مفهومی
۴۶.....	۲-۱۰- عدالت فضایی چگونه می‌تواند در شهر تبریز تحقق پیدا کرده و پیشرفت کند؟

فصل سوم: ویژگی‌های محدوده مورد مطالعه

۴۸.....	۳-۱- پیشینه تاریخی و وجه تسمیه شهر تبریز
۵۱.....	۳-۳- ویژگیهای طبیعی و اکولوژیک شهر تبریز
۵۱.....	۳-۳-۱- توپوگرافی:
۵۳.....	۳-۴- نگاهی کوتاه به توسعه تبریز و حوزه نفوذ
۵۴.....	۳-۵- ویژگیهای جمعیتی شهر تبریز:
۵۶.....	۳-۶- وضعیت تراکم‌های جمعیتی
۵۸.....	۳-۷- شاخص تجاری - خدماتی
۵۸.....	۳-۸- شاخص اداری - انتظامی
۵۹.....	۳-۹- آموزش و تحقیقات و فناوری
۶۰.....	۳-۱۰- کاربری کلان اراضی شهر تبریز
۶۰.....	۳-۱۱- بهداشتی - درمانی
۶۲.....	۳-۱۲- کاربریهای اراضی در محدوده تبریز
۶۳.....	۳-۱۳- شاخص آموزشی:
۶۴.....	۳-۱۴- شاخص پارک
۶۴.....	۳-۱۵- تاسیسات شهری
۶۵.....	۳-۱۶- خدمات آتش نشانی:
۶۶.....	۳-۱۷- تجهیزات شهری
۶۷.....	۳-۱۸- خدمات تفریحی - گردشگری
۶۷.....	۳-۱۹- خدمات فرهنگی - هنری
۶۸.....	۳-۲۰- خدمات مذهبی
۶۹.....	۳-۲۱- خدمات مسکونی
۷۰.....	۳-۲۲- شبکه معابر

۲۳-۳- خدمات ورزشی ۷۰

فصل چهارم: روش شناسی

۱-۴- مقدمه ۷۳

۲-۴- روش شناسی تحقیق ۷۴

۱-۲-۴- روش تحقیق ۷۴

۲-۲-۴- جامعه آماری ۷۵

۳-۲-۴- شیوه گرد آوری داده ها ۷۵

۴-۲-۴- روش تحلیل داده ها: ۷۵

۵-۲-۴- متغیر وابسته تحقیق: عدالت فضایی ۷۵

۶-۲-۴- متغیر مستقل تحقیق: خدمات شهری ۷۶

۳-۴- مدل تحلیلی ۷۶

فصل پنجم: یافته های تحقیق

۱-۵- مقدمه ۸۳

۲-۵- انتخاب شاخص ها ۸۴

۳-۵- شاخصها ۸۵

۵-۵- سرانه های خدمات شهری در شهر تبریز ۸۶

۱-۵-۵- شاخص تجاری - خدماتی: ۸۶

۲-۵-۵- شاخص اداری - انتظامی: ۸۷

۳-۵-۵- شاخص آموزش و تحقیقات و فناوری: ۸۷

۴-۵-۵- شاخص آموزشی ۸۸

۵-۵-۵- شاخص بهداشتی - درمانی: ۸۹

۶-۵-۵- شاخص پارک ۹۰

۷-۵-۵- شاخص تاسیسات شهری ۹۱

۸-۵-۵- شاخص تجهیزات شهری ۹۲

۹-۵-۵- شاخص تفریحی - گردشگری ۹۳

۱۰-۵-۵- شاخص فرهنگی - هنری ۹۳

۱۱-۵-۵- شاخص مذهبی ۹۴

۱۲-۵-۵- شاخص مسکونی ۹۵

۱۳-۵-۵- شاخص شبکه معابر ۹۶

۱۴-۵-۵- شاخص ورزشی ۹۶

۱۵-۵-۵- شاخص ایستگاههای آتش نشانی ۹۷

۶-۵- دسترسی به خدمات عمومی ۹۸

۷-۵- محاسبه ضریب پراکندگی (CV) ۱۰۱

۸-۵- رتبه بندی مناطق ۱۰ گانه شهر تبریز از نظر میزان برخورداری از خدمات عمومی شهری با استفاده از مدل تاپسیس فازی

..... ۱۰۲

فصل ششم: آزمون فرضیات

نتیجه گیری و

پیشنهادات

- ۱-۶- آزمون فرضیات ۱۱۵
- ۲-۶- نتیجه گیری و تعیین "اولویتهای اقدام" برای مدیریت شهری جهت "برقراری حداقل عدالت فضایی" ۱۱۷
- ۳-۶- پیشنهادات..... ۱۱۹

فصل اول
کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

سرآغاز عدالت اجتماعی ریشه در عدالت فضایی و محیطی دارد به عبارت دیگر تا زمانی که به قول دکتر حسین شکویی عدالت فضایی برقرار نشود عدالت اجتماعی تولید نخواهد شد. با توجه به اهمیت متغیر فضا در روابط اجتماعی - اقتصادی، تولد آرمان عدالت اجتماعی بیش از پیش به عدالت فضایی وابسته می شود. رابرت پاتنام، اندیشمند آمریکایی، عدالت اجتماعی را برابری در گستردگی مشکلات و مسئولیتها تعریف کرده است بنابراین نابرابری فضایی در پراکنش خدمات شهری، ابزار اساسی توجه به مسئولیتهای شهروندی و تعهد متقابل در برابر قوانین مدنی را در هاله ای از ابهام و انکار قرار می دهد. در ضمن با توجه به اینکه خدمات شهری از جمله خدمات آموزشی، بهداشتی - درمانی، خدمات فرهنگی و ... به مثابه نوعی کالای عمومی محاسبه می شوند که برآورد و مکان یابی صحیح آنها در حوزه اقتدار مشروع دولت و مدیریت شهری است بنابراین نمی توان بخشی از جامعه شهری را از آن محروم کرد. محرومیت از این خدمات یا دسترسی به آنها با هزینه بیشتر، توان و امکانات بخشی از جامعه را که معروض این بی عدالتی شده است در یک رقابت نابرابر مستحیل می کند که همین امر شاید اساس بسیاری از آسیبهای اجتماعی - اقتصادی و فضایی است. ضرورت توجه به عدالت فضایی در چارچوب محدوده خدماتی شهر تبریز هدف اصلی نگارش این پایان نامه است. همانند بسیاری از کلانشهرهای جهان سوم، سیستم شهری متوازی در کلانشهر تبریز وجود ندارد که توزیع یکسانی از خدمات شهری به مثابه کالایی عمومی را به دنبال داشته باشد. در این پایان نامه توزیع فضایی خدمات شهری در سطح مناطق ۱۰گانه شهرداری تبریز به مثابه شاخص سنجش عدالت فضایی انتخاب شده است. در این فصل ضمن بیان طرح مساله و سوالات اساسی تحقیق، اهداف، فرضیات، محدوده زمانی و مکانی، تعریف عملیاتی و مفهومی متغیرهای تحقیق بیان شده است.

۱-۲- طرح مساله

فضای نسبی شهری کالایی عمومی^۱ است و بهره برداری از آن باید به شیوه یکسان و برابری صورت گیرد اما شهرنشینی سریع و شتابان (پیران، ۱۳۶۶؛ شکویی، ۱۳۷۹؛ Fanni, 2006؛ Pacione, 2005) علاوه بر اینکه محمل مسائل و مشکلاتی در حوزه های اقتصادی - اجتماعی و سیاسی و فرهنگی است همچنین از منظر پراکنش فضایی خدمات شهری^۲، نوعی دوگانگی^۳ در متن شهرهای بزرگ کشور (جوان و عبداللهی، ۱۳۸۵) را بوجود آورده است. در بستر این دوگانگی، فضای مطلق^۴ شهر (هاروی، ۱۳۷۹) به دو حوزه برخوردار از خدمات شهری و حوزه های نابرخوردار تقسیم می شود به عبارت دیگر همانطور که دیوید هاروی به خوبی در کتاب ارزشمند "عدالت اجتماعی و شهر" بحث کرده است فضای مطلق که موقعیت ریاضی یک قطعه زمین است در مجاورت با پدیده های خاص شهری و به علت عوامل اقتصادی - اجتماعی و انتظام فضایی مشخص، واجد ارزش افزوده ای^۵ می شود که قطعات دیگر فاقد آن می شوند. بنابراین پراکنش نامناسب فضایی زمینه ساز بی عدالتی اجتماعی است^۶. هزینه های دسترسی به خدمات شهری، مکان یابی نامناسب فضایی، هزینه های همسایگی با واحدهای آلوده کننده و ... باعث نابرابری اجتماعی - اقتصادی و فضایی جمعیت شهری می شود همچنین ارزش اقتصادی فضای نسبی^۷ زمین نیز متأثر از پراکنش فضایی خدمات است به گونه ای که در مناطق شهری برخوردار، ارزش قطعات زمین نسبت به حوزه های نابرخوردار دو چندان می شود و از این رهگذر نیز صاحبان املاک و مستغلات در یک عرصه رقابتی نابرابر قرار می گیرند بنابراین چنانکه دیوید

^۱-Public goods

^۲ - Spatial expansion of city services

^۳ - Duality

^۴ -Absolute space

^۵ - Added value

^۶ - حسین شکویی بر رابطه متقابل و همبستگی پراکنش فضایی امکانات و خدمات و عدالت اجتماعی تاکید داشتند. گزاره ایشان مبنی بر اینکه کشورهای جهان سوم در کلانشهرهایشان خلاصه می شوند ناظر بر همین ارتباط است

^۷ - Relative space

هاروی اشاره کرده است از منظر عدالت فضایی برقراری بازار رقابتی کامل امکان پذیر نیست و از این رهگذر است که با مکان یابی خدمات شهری، انواع رانت فضایی (پیری، ۱۳۹۰: ۲۴) بوجود می آید که منافی را برای جمعیت مناطق برخوردار بوجود می آورد. از اینرو نظریه عدالت در دوره های مختلف تاریخی موضوع برتر و حساس نظامهای فکری - فلسفی و جریانهای سیاسی ایدئولوژیک بوده است که هر کدام از این نظامها و جریانها، استدلال متعارف مسبوق به گفتمان نظری خود پرورانده اند. عدالت فضایی بر اساس توزیع برابر منابع و خدمات [در بین مناطق] تعریف می شود. از نظر دیوید هاروی در کتاب معروف خود، عدالت اجتماعی در شهر باید به گونه ای باشد که نیازهای جمعیت شهری را پاسخگو باشد و تخصیص منطقه ای منابع را به گونه ای هدایت کند که افراد با کمترین شکاف و اعتراض نسبت به استحقاق و حقوق خود مواجه شوند. بنابراین مساله اساسی در نظریه عدالت فضایی عبارت است از ارائه نابرابر خدمات بین انسانهای ساکن در شهر. کلان شهر تبریز از نظر مدیریت شهری به ۱۰ منطقه تقسیم بندی شده است که تمایز و تفاوت آشکاری از منظر عدالت فضایی دارند بطوریکه بعضی از مناطق (مثلا مناطق مرکزی شهر) علاوه بر برخورداری از رانت فضایی که مسبوق به انتظام شهری سرمایه داری است در عین حال از نابرابری تشدید شده ناشی از مکان یابی خدمات شهری منتفع می شوند که جوهره عدالت و برابری را مساله دار می کند. بنابراین کلان شهر تبریز علاوه بر اینکه از تبعیض طبقاتی در بین گروههای اجتماعی - اقتصادی رنج می برد همچنین از تبعیض فضایی ناشی از مکان یابی نامناسب خدمات شهری تهدید می شود. مساله اصلی تحقیق حاضر کنکاش و تعمیق نظری و تجربی درباره موضوع حساس عدالت فضایی است.

۱-۳-سوالات تحقیق

۱-الگوی پراکنش فضایی خدمات شهری چگونه است؟ ۲- آیا تفاوت معناداری در پراکنش فضایی خدمات شهری در بین مناطق ۱۰ گانه شهری وجود دارد؟ ۳-شاخصهای پراکنش خدمات شهری تبریز تا چه میزان منطبق بر معیارهای عدالت فضایی است؟

۱-۴-اهداف تحقیق

موضوع عدالت از منظر علوم مختلف اجتماعی بحث شده است و ادبیات نظری وسیعی تولید کرده است اما در حوزه تاثیر عدالت از شاخصهای فضایی همانند دسترسی، مکان یابی، موقعیت مطلق و نسبی جغرافیایی و... کارهای پژوهشی تاثیر گذاری صورت نگرفته است. بنابراین این تحقیق به سهم خود به دنبال مفهوم پردازی **عدالت فضایی** است. هدف اصلی تحقیق تحلیل پراکنش فضایی خدمات شهری کلانشهر تبریز با توجه به بنیان نظری و تجربی عدالت فضایی است اما اهداف فرعی دیگری برای این تحقیق قابل تصور است که عبارتند از:

۱- تعیین مناطق برخوردار از رانت فضایی در کلان شهر تبریز

۲-تحلیل شاخصها و دسته بندی عوامل خدمات شهری تاثیر گذار در عدالت فضایی

۳- سطح بندی مناطق ۱۰ گانه کلانشهر تبریز از منظر برخورداری از خدمات شهری

۴- تعیین اولویتهای عمل و برنامه ریزی خدمات شهری در مناطق شهری نابرخوردار

۱-۵-۵- فرضیات تحقیق

۱-۵-۱- تفاوت معناداری در پراکنش فضایی خدمات شهری در بین مناطق ۱۰گانه تبریز از منظر عدالت

فضایی وجود دارد.

۱-۵-۲- پراکنش فضایی خدمات شهری منطبق با تراکم و آستانه های جمعیتی نیست.

۱-۶- پیشینه تحقیق

-کتاب ارزشمند عدالت اجتماعی و شهر دیوید هاروی. هاروی در این کتاب ضمن تبیین موضوع

عدالت اجتماعی بر تخصیص منطقه ای آن تاکید می کند و نیز بحث عدالت اجتماعی را در متن انتظام اقتصادی

کلان تر مورد بررسی قرار می دهد

-مقاله عدالت اجتماعی و عدالت فضایی: بررسی و مقایسه نظرات جان رالز و دیوید هاروی نوشته دکتر

حسن حاتمی نژاد و عمران راستی در مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی شماره ۲۷۰. نویسندگان ضمن تعریف

عدالت اجتماعی از منظر اندیشمندان مختلف و مقایسه آن با آرای رالز و دیوید هاروی به ارتباط موضوع

عدالت با جغرافیا پرداخته اند و در نهایت به درستی نتیجه می گیرند که برقراری عدالت اجتماعی نیازمند

عدالت فضایی است

-مقاله بررسی تطبیقی توزیع خدمات عمومی شهری از منظر عدالت اجتماعی نوشته حمیدرضا وارثی،

علی زنگی آبادی و حسین یغفوری. نویسندگان ضمن بررسی نظری موضوع عدالت از منظر ارتباط آن با توسعه

پایدار شهری با استفاده از مدل ضریب پراکندگی ویلیامسون و مدل ضریب آنتروپی به ارزیابی توزیع خدمات شهری در شهر زاهدان پرداخته اند

- مقاله سنجش عدالت فضایی یکپارچه خدمات عمومی شهری بر اساس توزیع جمعیت، قابلیت دسترسی و کارایی در شهر یاسوج نوشته هاشم داداش پور و فرامرز رستمی. نویسندگان با استفاده از مدل‌های کمی تحلیل شبکه دسترسی، مدل AHP و مدل خود همبستگی فضایی به ارزیابی شاخص عدالت فضایی یکپارچه در شهر یاسوج پرداخته اند

۱-۷- قلمرو تحقیق

منظور از قلمرو تحقیق، تحدید مکانی - زمانی مرتبط با موضوع تحقیق است بنابراین با سه مولفه قلمرو موضوعی، قلمرو مکانی و قلمرو زمانی تعیین پیدا می کند

۱-۷-۱- قلمرو موضوعی

موضوع عدالت بحث بسیار گسترده در حوزه نظامهای فکری است و طیف بسیار وسیعی از اندیشمندان اجتماعی، اقتصادی، فیلسوفان سیاسی و ایدئولوگهای انقلابی را پوشش می دهد و به جرات می توان اذعان داشت که حساس ترین قلمرو فکری در کنار بحثهایی همچون آزادی، دموکراسی، تخصیص منابع و توسعه و ... موضوع عدالت است. قلمرو موضوعی تحقیق حاضر با اضافه شدن متغیر فضا - مکان جغرافیایی به دنبال تحلیل موضوعی آن است. پراکندگی خدمات شهری با آستانه های متنوع عرضه و تقاضا، کیفیت عدالت فضایی

را در گستره فضایی متروپلیتن رقم می زند. گستره ای که خود نماد روشن و ایماژی شفاف از نابرابری و بی عدالتی فضایی است.

۱-۷-۲- قلمرو مکانی

گستره فضایی کلانشهر تبریز قلمرو مکانی تحقیق حاضر را تشکیل می دهد. مناطق ۱۰ گانه شهرداری تبریز بستر آزمون تجربی از موضوع تحقیق است.

۱-۷-۳- قلمرو زمانی

مولفه زمان در پایان نامه دارای دو وجه یا دو بعد است. زمانی که زمینه فکری محققان را معطوف به موضوع تحقیق کرد. شاید این زمان نزدیک به یکسال و نیم باشد که عمدتاً بررسی منابع و کنکاش در انتخاب موضوع از میان بحثهای متنوع باشد. و سپس زمان واقعی و مختص تحقیق حاضر که بیش از هشت ماه را شامل می شود.

۱-۸- تعریف مفهومی متغیرهای تحقیق

۱-۸-۱- خدمات شهری

عبارت است از هر نوع کالا یا خدمات عمومی که نیاز روزمره شهروندان را برطرف می کند. خدمات عمومی شهری شامل خدمات آموزشی، بهداشتی - درمانی، فرهنگی، خدمات اجتماعی، تاسیسات و تجهیزات شهری و ..

۱-۸-۲- عدالت فضایی

فضا - مکان جغرافیایی متغیری بی بدیل در عرضه و تقاضای کالاها و خدمات شهری است و توزیع نامناسب آنها می تواند هزینه های بسیاری را برای طیفی از جامعه شهری در برابر طیف دیگر تحمیل کند. عدالت فضایی با حداقل پراکنش مناسب خدمات شهری متناظر است

۱-۹- تعریف عملیاتی متغیرهای تحقیق

۱-۹-۱- خدمات شهری و ترکیب کاربریها

خدمات شهری بسته به موقعیت فضایی و کاربریهای همجوار تنوع و تفاوت بسیاری را در سطح شهر بوجود می آورد. به عبارت دیگر نسبت ترکیب کاربریهای شهری تنوع خدمات شهری را به دنبال خواهد داشت. به عنوان مثال در تراکمهای متوسط شهری حدود فضای مورد استفاده واحدهای مسکونی و عناصر سرویس دهنده آن به شرح زیر است:

جدول ۱-۱: نسبت ترکیب کاربریهای اصلی شهر

فضاهای مسکونی	۵۰٪ سطح زمین
فضاهای سواره و پیاده	۲۵٪ سطح زمین
فضاهای سبز و اماکن ورزشی	۱۵٪ سطح زمین
سایر فضاهای سرویس دهنده	۱۰٪ سطح زمین

منبع: شیعه، ۱۳۷۵: ۱۷۳

بنابراین محدوده فضایی و ترکیب کاربریها بر مکان یابی نوع خدمات شهری تاثیر گذار است. به عنوان مثال شدت وقوع انواع خدمات شهری بهداشتی - درمانی در محدوده کاربریهای مسکونی و داخل محلات

شهری با بیرون از آنها و در محدوده کاربریهای حمل و نقل یا تجاری فرق می کند. مکان یابی بیمارستان فوق تخصصی یا دانشگاه مادر و درجه یک در داخل محلات مسکونی هزینه های بسیاری برای ساکنان تحمیل می کند. بنابراین سازگاری همسایگی خدمات شهری باید مد نظر قرار گیرد و از این رو با برنامه ریزی کاربری زمین پیوند می خورد.

۱-۹-۲- سرانه خدمات شهری

همانطور که اشاره شد مکان یابی خدمات شهری صرفاً در فضای اقلیدسی و بصورت مطلق صورت نمی گیرد بلکه به صورت نسبی به همرا سایر کاربریها مشخص می شود. سرانه خدمات شهری نیز با موضوع تقسیمات کالبدی شهر پیوند می خورد. این تقسیمات به شرح زیر است.

جدول ۱-۲: تقسیمات کالبدی پیشنهادی

ناحیه	برزن	محل	کوی یا واحد همسایگی	کوچه یا گروه مسکونی	واحد مسکونی	نام تقسیم	دیف
						واحد مسکونی	۱
					۲۰۰-۹۰	کوچه یا گروه مسکونی	۲
				۵-۳	۶۰۰-۴۰۰	کوی	۳
			۳-۲	۱۰-۸	۱۲۵۰-۷۰۰	محل	۴
		۲	۵-۴	-۱۵ ۲۰	۳۰۰۰-۱۸۰۰	برزن	۵
	۲	۴	۹-۸	-۳۰ ۴۰	۵۰۰۰-۳۵۰۰	ناحیه	۶
۴	۸	۱۶	-۲۴ ۳۲	-۱۲۰ ۱۶۰	۱۸۰۰۰-۱۳۵۰۰	منطقه	۷

منبع: حبیبی و مسائلی، ۱۳۷۸

جدول ۱-۳- عناصر تشکیل دهنده کالبدی شهر

ردیف	نام منطقه	اسمهای مترادف	دامنه نوسان		دامنه نوسان شعاع دسترسی		عناصر شاخص			عناصر توزیعی	رفت و آمد
			خانوار	متر	متر	زمان به فاصله	رده خدماتی	خدمات	مقیاس مطلوب		
۱	واحد مسکونی	-	۹	۵-۴	-	پیاده	بهداشتی	اشپزخانه حمام دستشویی	-	-	
۲	کوچه مسکونی	گروه مسکونی	۲۰۰-۹۰	۹۰۰-۴۰۰	۱۵۰-۱۰۰	۴-۱	حمل و نقل	توقفگاه عمومی	مخزن متحرک شیر آتش نشانی باجه تلفن عمومی	شبکه پیاده شبکه سواره بن بست	
۳	کوی مسکونی	واحد مسکونی	۶۰۰-۲۰۰	۲۵۰۰-۱۸۰۰	۲۵۰-۲۲۰	۴-۲	اوقات فراغت	پارک کودک	کودکستان و مهد کودک واحد تجاری خرید روزانه صندوق پست	پیاده فرعی شبکه سواره درون محله	
۴	محله	-	۱۲۵۰-۷۰۰	۵۵۰۰-۴۵۰۰	۳۷۵-۳۰۰	۵-۴	فرهنگی آموزشی	مسجد دبستان	کتابخانه کودک واحد تجاری خرید روزانه - هفتگی پارک محله ای، واحد پزشکی مستقل تقسیمات و زمینهای ورزشی ۷-۱۴ ساله	گذر(پیاده اصلی) شبکه سواره خیابان دور محله ایستگاه اتوبوس تاکسی تلفنی	
۵	برزن	-	۳۰۰۰-۱۸۰۰	۱۲۰۰۰-۸۰۰۰	۵۵۰-۴۵۰	۷-۶	آموزشی	راهنمایی	واحد تجاری- فرهنگی هفتگی محله مرکز بهداشت شهرداری اداره برزن زمینهای ورزشی ۱۳-۱۷ ساله	شبکه سواره خیابان دور برزن شبکه پیاده: راسته برزن	
۶	ناحیه	-	۵۰۰۰-۳۵۰۰	۳۲۰۰۰-۱۶۰۰۰	۷۵۰-۶۵۰	۱۰-۸	آموزشی	دبیرستان	واحد تجاری خرید ماهانه درمانگاه دندانپزشک واحدهای اداری باشگاه ورزشی ۱۸ ساله به بالا کتابخانه عمومی پارک ناحیه	شبکه سواره: خیابان شبکه ای در جه ۲ شبکه پیاده: راسته پیاده ناحیه ای	
۷	منطقه	-	۱۸۰۰۰-۱۳۵۰۰	۸۰۰۰۰-۶۰۰۰۰	۱۴۵۰-۱۲۵۰	۲۰-۱۶	بهداشتی درمانی	بیمارستان	به ازاء هر ۱۰۰۰ نفر ۱۷۳ تخت بیمارستان	شبکه سواره: خیابان شریانی درجه ۱ شبکه پیاده: خیابان پیاده تجاری - تفریحی	

با توجه به اینکه سطح فضایی منطقه به عنوان واحد تحلیل انتخاب شده است لذا شاخص استاندارد سرانه های

آموزشی به شرح جدول زیر است:

جدول ۱-۴- آموزش دبیرستان در سطح منطقه شهری

عنوان	مشخصات بر اساس معیارهای عمومی
مقیاس خانواده	۴-۵ نفر در خانوار
جمعیت دانش آموز	۷۵-۱۰۰ دانش آموز به ازاء ۱۰۰۰ نفر
تعداد دانش آموزان سن دبیرستان به ازاء خانواده	۴ - / ۴۵ دانش آموز
سن دانش آموز	۱۴-۱۷ سال
اندازه دبیرستان (تعداد دانش آموزان)	حداقل: ۱۶۰۰ دانش آموز، متوسط: ۱۹۰۰ دانش آموز، حداکثر: ۲۲۰۰ دانش آموز
تعداد دانش آموز در هر کلاس	۳۰-۴۰ دانش آموز
جمعیت سرویس دهنده	حداقل: ۱۶۰۰۰ نفر، متوسط: ۱۹۰۰۰ نفر، حداکثر: ۲۲۰۰۰ نفر
سطح سرانه مطلوب	۱۲ متر مربع برای هر دانش آموز، حداقل مساحت مورد نیاز ۱۰۰۰۰ متر مربع برای ۸۰۰ نفر
شعاع دسترسی	حداقل ۱۲۰۰ متر (پیاده یا سواره)، حداکثر ۲۰۰۰ متر (پیاده یا سواره)
نوع ارتباطات	نزدیکی به معابر اصلی و مسیر اتوبوسرانی شهری
توقفگاه مورد نیاز	یک توقفگاه به ازاء هر کلاس
موقعیت معمول	نزدیک مرکز ناحیه
فضاهای مورد نیاز دیگر	زمین ورزشی، فضای آزمایشگاهها و کارگاهها مجزا از فضای کلاس
ضوابط طراحی	-
اولویت سازگاری	دسترسی به یک بوستان عمومی، دسترسی به زمینهای ورزشی، دسترسی به موسسات و مراکز فرهنگی، دسترسی به مسیرهای اتوبوسرانی و معابر اصلی

منبع: حبیبی و مسائلی، ۱۳۷۷

جدول زیر به سرانه بیمارستان به عنوان خدمت بهداشتی مستقر در سطح منطقه شهری می پردازد.

جدول ۱-۵- سرانه بیمارستان در سطح فضایی منطقه شهری

عنوان	معیارهای عمومی
جمعیت سرویس دهنده	حداقل ۱۰،۰۰۰، حداکثر: ۱۴،۰۰۰، جمعیت زیر پوشش با ظرفیت متوسط ۳۰۰ تختخواب، ۱۰،۰۰۰ خانوار
شعاع دسترسی	فاصله تا محلات مسکونی ۱- ۱/۵ کیلومتر
نوع ارتباطات	بر خیابانهای شریانی درجه ۱
موقعیت معمول	نزدیک مرکز منطقه شهری
اولویت سازگاری	همجواری با کاربریهای مرکز منطقه، همجواری با فضای سبز منطقه ای، نزدیکی به ایستگاه آتش نشانی

ماخذ: همان منبع

سرانه خدمات شهری در سطح فضایی منطقه شهری عمدتاً در برگیرنده خدمات عمده و درجه ۱ هر خدمت عمومی مورد نیاز است که با کوچکتر شدن سطح فضایی، چگالی و تراکم تعداد خدمات فزونی می یابد.

۱-۱۰-۱- عدالت فضایی

۱-۱۰-۱- دسترسی و مجاورت فضایی با خدمات شهری

مجاورت فضایی با خدمات مورد نیاز هزینه های دسترسی به آنها را برای شهروندان کاهش می دهد در عین زمان دسترسی نیز کاهش پیدا می کند. البته مجاورت فضایی زمانی مطلوب است که هزینه های ناخواسته آن کاهش پیدا کند به عنوان مثال مجاورت با بیمارستان تخصصی یا دبیرستان هزینه هایی را برای ساکنان به دنبال دارد. بنابراین منظور از مجاورت فضایی، همسایگی با فاصله مطلوب است.

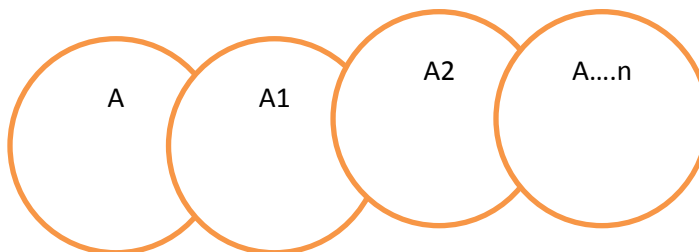
۱-۱۰-۲- مکان یابی خدمات شهری

منظور از مکان یابی میزان وقوع خدمت شهری مورد نظر در موقعیت نسبی مطلوب است. مثلاً شعاع قرار گیری از خیابانهای اصلی و معابر درجه ۱

۱-۱۰-۳- شعاع فضایی خدمات شهری

چنانچه در قسمت قبلی آمد شعاع فضایی در واقع محدوده ای است که هر خدمت شهری قادر به پوشش دادن جمعیت مشخصی است. بنابراین با کاهش توان ارائه خدمت در مرز محدوده ها در واقع شعاع فضایی خدمت شهری دیگری شروع می شود. چنانچه در شکل زیر مشاهده می شود با کاهش توان خدمت A در حاشیه محدوده های فضایی خدمت نوع A2 برای پوشش جمعیت تولید می شود.

شکل ۱-۱- شعاع فضایی خدمات شهری

منبع: نگارندگان

۱-۱۰-۴- آستانه بهینه جمعیت برای خدمات شهری

تداوم فعالیت هر خدمت شهری منوط به تقاضای موثر از طرف جمعیت است. هر چند که اغلب خدمات شهری (آموزشی، بهداشتی - درمانی) از پشتوانه حمایت‌های دولت برخوردارند اما برای هر خدمتی باید آستانه جمعیتی و نیز آستانه تقاضای تقاضای موثر را فراهم کرد تا بتواند در طول زمان تداوم فعالیت داشته باشد.

۱-۱۱- محدودیت‌های تحقیق

با توجه به تاثیر پذیری و کنش متقابل بین متن تحقیق، محقق و فضای گسترده تر اجتماعی - اقتصادی و جغرافیایی که تحقیق در بستر آن انجام می‌گیرد لاجرم هر کار پژوهشی محملطفی از آشفته‌گی‌های فکری و تضادهای نگرش به موضوع تا تعیین داده‌های درست و تعیین بخشی به میدان عملیاتی تحقیق می‌باشد که در واقع با عنوان محدودیت‌های تحقیق شناخته می‌شوند. با شروع تحقیق حاضر بسیاری از سایت‌های معتبر علمی از جمله سایت‌های مرتبط با شرکت Scopus, Elsevier, Web of knowledge و غیره از دسترس کاربران ایرانی خارج شدند بنابراین این امر محدودیت استفاده و بهره‌برداری از منابع علمی دست اول دنیا را برای محققان تحمیل کرد. با توجه به کمبود و تضییق منابع فارسی در زمینه عدالت فضایی مشکل ما دو چندان شد. از طرف دیگر عدم مفهوم سازی و پردازش نامناسب مفهوم انتقادی و حساس عدالت فضایی در بسیاری از منابع فارسی چالش فکری بسیاری برای ما در زمینه دست یافتن به تعریف مشخص و دستیابی به مرجع مناسب در تنگنا قرار داد. به عبارت دیگر همین منابع محدود فارسی نیز به ما درک درستی از عدالت فضایی نمی‌داد.